

τελευταία χρόνια ο κ. Τζαβάρας με τον Καντ και πιο πολύ ακόμη με τον Χάιντεγγερ.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΟΥΡΕΛΟΣ
ΟΜΟΤΙΜΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Μανώλη Μαρκάκη, *Φιλοσοφικά σχέδιαματα*, έκδ. Καρδαμίτσα, 'Αθήνα 1986, σ. 110

Στό σημαντικό αυτό έργο του Μανώλη Μαρκάκη επιχειρείται η προσέγγιση των δύο σφαιρών του όντολογικού στοχασμού, δηλαδή της φιλοσοφίας της ουσίας και της φιλοσοφίας της ύπαρξης. Χωρίς να επιδιώκεται η μετακίνηση από την μία σφαίρα στην άλλη και η δριοθέτηση των σημείων επαφής των δύο αυτών κόσμων, παρουσιάζεται, αντίθετα, μία ένιαία αντίληψη του θεωρούντος ύποκειμένου, στις όποιες τό πλαίσιο τά σημεία αυτά νοούνται ισοδύναμα γιά την ανάπτυξη της καθολικής αυτής εποπτείας, ως τά έσχατα δριά της. 'Η προσπάθεια αυτή διαφέρει βέβαια, στό επίπεδο αυτό, από την ανάλογη επιδίωξη του Heidegger. Στό βιβλίο, ενώ οι ποιότητες του όντος αναπλάσσονται θεωρητικώς, ώστε νά γίνουν ποιότητες της ύπαρξης, ή όντολογική πλευρά των υπαρκτικών κατηγορημάτων ανάγεται μέ ιδιαίτερη έμφαση σ' άφετηρία νέων φιλοσοφικών προβληματισμών. Στό επίπεδο αυτό τοποθετείται ή ανάπτυξη των θεμελιωδών φιλοσοφικών έννοιών πού πλαισιώνουν την θεματική του συγγραφέως, όπως οι έννοιες της έλευθερίας, της αλήθειας, του χρόνου, της αναγκαιότητας, του τυχαίου, του όντος, του πεπρωμένου, του θανάτου και άλλων, ενώ συγχρόνως, μέ τόν τρόπο αυτό, στοιχειοθετείται μία άναθεωρημένη ένιαία αντίληψη περί του θεωρούντος ύποκειμένου. Τό βιβλίο δέν συνιστά έργο άπλου φιλοσοφικού σχολιασμού, αλλά επιδίωξη δημιουργική την όποία στηρίζουν μία τεκμηριωμένη εύρυμάθεια και μία έκδηλη φιλοσοφική πείρα. Γραμμένα μέ άκριβολογία και μέ ποιητική διάθεση, ανάλογη εκείνης πού έκδηλώνεται μέσ' από τόν προσωκρατικό φιλοσοφικό λόγο, τά φιλοσοφικά αυτά κείμενα όδεουν πρός την διατύπωση συσχετίσεων μεταξύ όρισμένων έννοιών, οι όποιες θά ήσαν αδύνατες μέ μόνο τόν δόκιμο έκφραστικό τρόπο. 'Η ποιητική πνοή πού ζωντανεύει τίς φιλοσοφικές προτάσεις προσδίδει σ' αυτές ισχύ, αλλά και εύλυγισία. Χάρη σ' άρετές του είδους τούτου, οι προτάσεις αυτές έκπηγάζουν μέσ' από την δίνη του γίνεσθαι και ύπερβαίνουν την άμφισημία του ιστορικού. «Ασύμπυτος καθώς είσαι, δέν έχεις άφετηρία. 'Η θεωρητική φυσική προϋποθέτει την άνισοτροπία σου, και ή θερμοδυναμική έντροπία την άπορρίπτει. 'Η έντροπία των θερμοδυναμικών διαδικασιών ύποδεικνύει την παρουσία σου στην αίτιώδη συνάφεια και κάποια κατεύθυνση» ('Ο Χρόνος σ. 77). «Είσαι ή κραυγή του έόντος, συνειδητή, πού μέ παρασύρει στην άναζήτηση ενός νοήματος διαφορετικού και άνώτερου από εκείνου πού μου προσφέρουν οι αίσθήσεις, ή εκείνο πού άγγίζει ή ένταση του πνεύματός μου» ('Ο κόσμος σ. 52)». «Έναίο και συμπαγές, χωρίς ιεράρχηση και χωρίς άνάμνηση, τό πεπρωμένο ίσταται στά πάγια κράσπεδα του κόσμου, θεώμενο σιωπηρά την συνείδηση και την πράξη, χωρίς τελεολογία» (Τό πεπρωμένο σ. 109).

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΣ

Teruo Suzuki, *Studies on Greek Philosophy (Girishia Tetsugaku Ronkoo)*, Tokyo, 1982, 376 σελίδες.

Τό βιβλίο αυτό είναι συλλογή και αναδημοσίευση άρθρων που εκδόθηκαν κιάλας, εκτός

από ένα, σε περιοδικά και σε βιβλίο. Αλλά αυτά τα άρθρα δεν έμειναν όπως ήσαν, αλλά αυτή τη φορά διορθώθηκαν πολύ από το συγγραφέα τους. Το καθήκον μου είναι να συνοψίσω τα περιεχόμενα του βιβλίου και ούτως να παρουσιάσω, αν μπορώ, ένα μέρος των σύγχρονων μελετών της ελληνικής φιλοσοφίας, που γίνεται στην Ιαπωνία, για να δείξω ότι υπάρχουν εκεί διατρεπείς μελετητές της ελληνικής φιλοσοφίας και λάτρεις του ελληνικού πολιτισμού. Τα περιεχόμενά του είναι τα εξής:

- I. Το 'ἄτομον' στη προσωκρατική φιλοσοφία (σ. 3)
  - α. Η διπλή ιδιότητα του 'ενός' στην πυθαγόρεια σχολή.
  - β. Η ελεατική λογική του 'έοντος': η άπειρη διαίρεση του Ζήνωνα.
  - γ. Ο Εμπεδοκλής και ο Αναξαγόρας: οι σκέψεις τους για το 'άτομον'.
  - δ. Το 'ἄτομον' στη φιλοσοφία του Λευκίππου.
- II. Ο Ζήνων: το πνεύμα της αρνήσεως (σ. 37).
- III. Η μελέτη της φιλοσοφίας του Ηρακλείτου, ιδιαίτερα η θεωρία του περί της 'ψυχής' (σ. 51).
  1. Εισαγωγή στην έρευνα της φιλοσοφίας του Ηρακλείτου.
  2. Ο 'νόος' του Ηρακλείτου ως το βάθος της φιλοσοφίας του.
    - α. Ο 'νόος' εναντίον της πολυμάθειας.
    - β. Ο 'νόος' του Ηρακλείτου.
  3. Η ανοιχτή 'ψυχή' του Ηρακλείτου.
    - α. Η 'ψυχή' ως το εγώ.
    - β. Η σχέση 'νόος - ψυχή', όπως πρέπει να είναι κατά τον Ηράκλειτο.
    - γ. Η διπλή δομή του «σοφού» και η «ψυχή»
    - δ. Η ανοιχτή 'ψυχή'.
  4. Παράρτημα: η κριτική του W.K.C.Guthrie, (*A History of Greek Philosophy*, V.I)
- IV. Το απόσπασμα 134 του Εμπεδοκλή· κυρίως τα λεγόμενα για την 'φρήνα ιερήν' (σ. 155).
  - α. Εισαγωγή
  - β. Οι διάφοροι θεοί του Εμπεδοκλή
  - γ. Ο κόσμος του φυσικοφιλοσοφικού ποιήματος και ο κόσμος του θρησκευτικού ποιήματος.
- V. Η μελέτη πάνω στο *Συμπόσιο* του Πλάτωνα (σ. 189)
  1. Η ανάλυση του περιεχομένου του *Συμποσίου*.
    - α. Χρονολογικά δεδομένα του έργου και η μορφή του.
    - β. Η ανάλυση του περιεχομένου.
    - γ. Το *Συμπόσιο*: λογοτεχνικό έργο και ο χαρακτήρας του στο σύνολο.
  2. Ο 'έρως' στο *Συμπόσιο*.
    - α. Η παραγωγικότητα του 'ερωτος'
    - β. Η θέση του 'ερωτος' στην ανθρώπινη 'ψυχή' και ο τρόπος της υπέρξεώς του.
    - γ. 'Η του καλού ιδέα' και ο Θεός του Πλάτωνα
- VI. Η μελέτη για τον *Τίμαιο* του Πλάτωνα (σ. 227).
  1. Για το 'Δημιουργό' του Πλάτωνα
    - α. Εισαγωγή
    - β. Οι κινήσεις στο σύμπαν και η αρχή τους.
    - γ. Η διπλή ιδιότητα του 'Δημιουργού'.
  2. Η δήθεν 'πλατωνική ύλη' στη φιλοσοφία του Πλάτωνος.
    - α. Η δήθεν πλατωνική ύλη.
    - β. Η χωρικότητά της.
    - γ. Ο χρονικός της χαρακτήρας.
    - δ. Ο αισθητός της χαρακτήρας.
    - ε. Επίλογος.

- VII. Δοκίμιο για *Τά εις εαυτόν* του Μάρκου Αυρηλίου — το ‘σθένος’ του πνεύματος ή η ‘ασθένειά’ του; (σ. 275)
- α. Εισαγωγή
  - β. Τί είναι ‘classicus’;
  - γ. *Τά εις εαυτόν* ως ‘classica’
  - δ. Η ανθρώπινη ελκυστικότητα του Μάρκου Αυρηλίου
  - ε. Το βιβλίο που έχει παραφωνία.
  - στ. Το ‘σθένος’ του πνεύματος και η ‘ασθένειά’ του.
  - ζ. Η δήθεν ‘τρίτη τάξη’ του Pascal και το πνευματικό ‘σθένος’ του Αυρηλίου.
- VIII. Η γενεαλογία του ‘έφημερος’ στα ελληνικά λυρικά ποιήματα (σ. 139)
- α. Εισαγωγή
  - β. Η ιδέα της αστάθειας της ζωής: από το Hakanashi στο Mujioo.
  - γ. Επίλογος.
- XI. Σχήμα, χρώμα, και το ον—δοκίμιο γραμμένο στην Ελλάδα (σ. 345).

Στη συνέχεια παρουσιάζω βραχυλογικά τις απόψεις του συγγραφέα, όπως υπάρχουν στα παραπάνω άρθρα:

Άρθρο (I). Γνωστό είναι από τον Αριστοτέλη ότι οι πυθαγόρειοι νομίζουν ότι ο αριθμός είναι αρχή και αριθμοί είναι ολόκληρος ο κόσμος. Αυτό το άρθρο δείχνει τη συνύπαρξη του φυσικού και του μαθηματικού, δηλαδή την αντίφαση της πυθαγόρειας ιδέας του αριθμού, και παρουσιάζει ότι το της άπειρης διαιρέσεως παράδοξο του Ζήωνα ήταν κριτική στην ιδέα αυτή, και παρακολουθεί την ανάπτυξη της ιδέας του ‘ατόμου’ στον Εμπεδοκλή, τον Αναξαγόρα και το Λεύκιππο.

Άρθρο (II). Ο Ζήων λέει ότι *δεν υπάρχουν τα πολλά*. Αυτές οι λέξεις του συμβολίζουν το σοβαρά διανοητικό του χαρακτήρα, δηλαδή το πνεύμα της αρνήσεως.

Ερευνώντας τέσσερα επιχειρήματά του, το άρθρο παρουσιάζει ότι η κριτική του στρέφεται όχι ενάντια στον κοινό νού, όπως λέει ο Αριστοτέλης, αλλά ενάντια στην αντιφατική πυθαγόρεια θεωρία περί της μονάδας. Ο συγγραφέας άρχισε, κατά το λόγο του (σ. 347), τη μελέτη της ελληνικής φιλοσοφίας με τη μελέτη του Πυθαγόρα, και έγραψε αυτά τα πρώτα άρθρα (I, II) στην ηλικία των 30-39 ετών φαίνεται να χαρακτηρίζει και τη μετά ταύτα φιλοσοφική του ζήτηση.

Το άρθρο (III) είναι το πιο κύριο και σημαντικό και σε ποσότητα και σε ποιότητα στο βιβλίο. Συνολικά σκοπεύει να αλλάξει την παραδοσιακή κατανόηση της φιλοσοφίας του Ηρακλείτου, η οποία λέει ότι έγκειται στη φυσική φιλοσοφία, και πιστεύω επέτυχε σ’ αυτή την προσπάθειά του με το φιλολογικά ιδεώδη τρόπο ερμηνείας του κάθε αποσπάσματος. Οι σημειώσεις καταλαμβάνουν περίπου το μισό άρθρο, και εκεί συγκρίνοντας και ελέγχοντας τις γνώμες σημαντικών μελετητών (όπως π.χ. είναι οι: Diels, Kranz, Wilamowitz, Reinhart, Gigon, Snell, Burnet, Kirk, Vlastos, Kahn, Marcovich, κ.λ.π.), ο συγγραφέας δείχνει την αξία της ερμηνείας του. Η ζήτησή του αποβλέπει στη διασάφηση του νοήματος του αποσπάσματος 101 ως του πιο κείριου από όλα, παρουσιάζει ότι η ‘ψυχή’ του Ηρακλείτου είναι ‘ανοιχτή’, στο κόσμο εξ αιτίας του ‘λόγου’ που είναι το περιεχόμενό της, και συμπεραίνει ότι η ουσία της φιλοσοφίας του είναι μια θεωρία και του ‘ανοιχτού’ εγώ. Νομίζω ότι το άρθρο αυτό θα γίνει θεμέλιο όλων των ερευνών της φιλοσοφίας του Ηρακλείτου στην Ιαπωνία και αυτός ο φιλολογικός του τρόπος της ζήτησεως θα γίνει κανόνας.

Το άρθρο (IV) αποσαφηνίζει, από την κατανόηση της ιδέας της ‘ψυχής’ του Εμπεδοκλή, την αμοιβαία σχέση του φυσικοφιλοσοφικού και του θρησκευτικού στη φιλοσοφία του. Η ‘ψυχή’ κατά τον Εμπεδοκλή επιδέχεται την παλιγγενεσία, όπως λένε οι *Καθαρμοί*, και έχει θρησκευτικό χαρακτήρα, ενώ εξηγείται δια μέσου τεσσάρων ‘ρίζωμάτων’, όπως δείχνει το

Περί φύσεως, και έχει φυσιολογικό χαρακτήρα. Απ' αυτό το πλησίασμα συμπεραίνει ο συγγραφέας ότι η 'φρήν ἱερή' στο απόσπασμα 134 είναι ο φυσικός Θεός, αν και φαίνεται να ανήκει στους *Καθαρμούς*.

Το άρθρο (V.1) ο συγγραφέας έγραψε για να το προσθέσει στη μετάφρασή του για το *Συμπόσιο* του Πλάτωνα, μέρος των απάντων του Πλάτωνος που κυκλοφορούν στην Ιαπωνία. (Διάφορες μεταφράσεις των απάντων του Πλάτωνος είναι εκδομένες στην Ιαπωνία). Το άρθρο (V.2) φαίνεται να γράφτηκε ως συμπλήρωση στο άρθρο (V.1) και μέρος του είναι αναπτυγμένο και στο άρθρο (VI).

Άρθρο (VI). Πρώτα (1) αποσαφηνίζει το νόημα του 'Δημιουργού' στη φιλοσοφία του Πλάτωνος υποστηρίζοντας τα εξής.

Ο 'Δημιουργός' εξαφανίζεται όταν βλέπουμε μέρος του *Τιμαίου* από τη στατική άποψη, διότι μπορούμε να βρούμε μόνο την ιεραρχία των Ιδεών και τόν κόσμο των αισθητών ως των ειδώλων τους, δηλαδή τον κόσμο της θεωρίας των Ιδεών. Αλλά, όταν συγκεντρώνουμε το νου μας στις κινήσεις στο σύμπαν, ο 'Δημιουργός' αποκτάει τη σημασία του ως το κεντρικό στοιχείο της φυσικής του φιλοσοφίας· είναι η τελική αιτία κινήσεως.

Δεύτερο (2) παρουσιάζοντας ότι η 'χώρα' του *Τιμαίου* είναι η αιτία της υλικότητας των αισθητών στον κόσμο, αποσαφηνίζει την πλατωνική χαρακτηριστική αντίληψη περί της ύλης.

Το άρθρο (VII) δείχνει ότι ο όρος 'classicus', σχετίζεται με τη δύναμη της πειθούς του λόγου όλων των ανθρώπων, με τη γενική εγκυρότητα και την προσωπική δύναμη της πειθούς που διαθέτουν και που δημιουργεί αίσθηση σε όλους· ακόμη ισχυρίζεται ότι *Τα «εις εαυτόν»* έχουν σχέση με την προσωπική δύναμη πειθούς.

Το άρθρο (VIII) παρακολουθεί την ιδέα του 'εφήμερος' στα ελληνικά λυρικά ποιήματα και αποσαφηνίζει την αλλαγή που υπάρχει, καθώς αρχίζει με τον παθητικό θρήνο και προχωρεί στη φιλοσοφικά βαθειά γνώση της πραγματικότητας της ζωής.

Το δοκίμιο (IX) γράφτηκε, όταν ο συγγραφέας ταξίδευε στην Ελλάδα.

Όπως φαίνεται και από τα παραπάνω, το βιβλίο αναφέρεται κυρίως στην ανθρώπινη ψυχή και γενικότερα στο πρόβλημα του ανθρώπου. Το σημαντικό αυτό σύγγραμμα είναι πολύ χρήσιμο για τους ερευνητές της ελληνικής φιλοσοφίας και ιδιαίτερα της προσωκρατικής περιόδου· ο συγγραφέας έχει μεγάλη φιλολογική ικανότητα για τη μελέτη της ελληνικής φιλοσοφίας στο πρωτότυπο και η συμβολή του είναι με το έργο αυτό σημαντικότερη σχετικά με την έρευνα του ελληνικού πνεύματος στην Ιαπωνία και γενικότερα.

YASUMASA YUMOTO, M.A.
TOKYO METROPOLITAN UNIVERSITY
ΥΠΟΨΗΦΙΟΣ ΔΙΔΑΚΤΩΡ ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ